

АРХІТЕКТУРА БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.69.200-235>

УДК 726.01, (726.03)

Дунаєвський Євген Юрійович,

Доктор філософії (PhD),

асистент кафедри архітектури будівель та споруд

Одеської державної академії будівництва та архітектури

dunaevski.abs@odaba.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4053-8000>

СТИЛІСТИЧНІ ТА АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ПРОЄКТУВАННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ ТА КОМПЛЕКСІВ

Анотація: у статті було проаналізовано досвід проєктування та будівництва православного храмобудування Балканських країн та близького зарубіжжя, зокрема: Польщі, Сербії, Албанії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Румунії, Болгарії, Греції, Македонії, Кіпру, Грузії, Вірменії, Росії, Білорусі. На базі аналізу досвіду проєктування були сформовані загальні стилістичні, архітектурно-художні та функціонально-просторові тенденції. В статті висвітлюється питання впливу історичних прототипів на приклади сучасної сакральної архітектури. Задля окреслення основних характерних рис храмобудування, кожної з розглянутих країн, було встановлено перелік напрямків та критеріїв аналізу. Стаття зазначає сучасні тенденції та перспективні напрямки розвитку сакральної архітектури проаналізованих країн світового православ'я.

Ключові слова: світовий досвід сакральної архітектури; сучасна православна архітектура; духовно-культурний розвиток.

Постановка проблеми. Наразі в науково-практичному просторі України відсутнє обґрунтоване та систематизоване поняття про сакральну архітектуру Балканських країн та країн близького зарубіжжя, що розвивалася останні п'ятдесят років. Багато країн, які входять до православних помісних церков, пережили за останні пів століття багато державних, соціальних, політичних та духовних трансформацій. Деякі державні формування припинили своє існування, а інші національні держави поновили своє існування, що в свою чергу спонукало подальший розвитку національної ідентичності. В даному

дослідженні автор пропонує розглянути сучасний доробок православних храмів та комплексів зазначених країн світового православ'я, а також проаналізувати та встановити основні закономірності формування та розвитку історичних особливостей, та те, як вони впливають на сучасне національне храмування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для вирішення поставлених завдань важливо проаналізувати літературні джерела, що висвітлюють особливості аналізу сакральної архітектури та бази виявлених критеріїв. До фундаментальних дослідників аналізу модерної архітектури можна віднести: Ч. Дженкс [1], О. Е. Гутнов [2], В.Л. Хайт [3], А. В. Іконніков [4] та інші. До сучасних дослідників, безпосередньо в галузі проєктування та аналізу сакральних об'єктів, можна віднести твори О. С. Слепцова [5], Ю. І. Криворучко [6], М. Ю. Кеслер [7].

Метою публікації є огляд, аналіз та порівняння розвитку національної православної храмової архітектури Балканських країн та близького зарубіжжя. Сформувані стилістичні, архітектурно-художні та функціонально-просторові тенденції розвитку сучасного храмування зазначених країн, окреслити спорідненість між історичними прототипами та модерновим доробком, в розрізі розвитку сучасного суспільства та його потреб.

Основна частина. Сакральна архітектура Балканських країн та близького зарубіжжя різноманітна, та має багато соціально-економічних та релігійно-політичних особливостей, що не однозначно впливають на розвиток та формування архітектури певного регіону. У створенні сакрального образу храмових будівель застосовують традиційні форми, творчі інтерпретації історичних архітектурних стилів, «стилізації» та «стилізаторство», а також сучасні й новаторські пошуки семантики православної споруди [8].

Цікавим є твердження румунського культурного діяча другої половини ХІХ століття Олександру Одобеску, що регламентує розвиток сучасної архітектури не тільки румунського, але й храмового зодчества інших православних держав, – «Вивчайте залишки – хоч би малі – художнього надбання минулого та зробіть це собі джерелом великого мистецтва (...) не пропустити жодної можливості використати художні елементи, представлені румунськими пам'ятками, що залишилися з давнини; але трансформуйте їх, змінійте їх, розвивайте їх...» [9].

Враховуючи різноманітність та багатогранність досліджуваних сакральних об'єктів, були розглянуті питання критеріїв аналізу православних храмів та комплексів. Виходячи з методик дослідження порівняльного аналізу таких науковців, як: Ч. Дженкс, О. Е. Гутнов, В.Л. Хайт, А. В. Іконніков, а також на основі складеної таблиці «Православні канони. Символічне значення основних елементів храму» О.С. Слепцовим [5 с. 72-183] та розробленої матриці аналізу об'єктів сучасної архітектури науковцем та дослідником православної

архітектури Ю. І. Криворучко, з урахуванням матеріалу тритомного посібника проєктування та будівництва православних храмів та комплексів автора-упорядника М. Ю. Кеслера можна привести наступні напрямки та критерії аналізу православного храму:

– *Об'ємно-просторова організація*: простий, збагачений, складний; наявність архітектурного акценту; структурні частини храму; співвідношення внутрішнього і зовнішнього простору; динаміка простору; масштабність простору; пластика і скульптурність об'єму.

– *Архітектурна композиція*: складна різноманітна композиція; стилістичні особливості; домінуюча висота; форма завершення куполів храмів; ярусність та кількість куполів; симетрія і асиметрія (цілісність, єдність і завершеність); дисиметрія та антисиметрія; врівноваженість і динаміка; ритм, метр, модуль; пропорційність і диспропорційність; цілісність і фрагментарність; динамічність та статичність; геометризація форми.

– *Архітектурно-планувальна організація*: форма плану, типологічні особливості структури плану; функціонально-планувальні рішення будівлі; функціональне зонування; структура елементи плану.

– *Образно-художні елементи*: форми віконних і дверних отворів та їх складові елементи; портал входу; тектоніка кладка стін; елементи зовнішнього декору; освітлення; колористичні рішення.

– *Містобудівний чинник, урбаністика*: містобудівна ситуація розташування об'єкта храму та храмового комплексу; функціональне зонування території храмового комплексу; співвідношення із природним ландшафтом місцевості; співвідношення із культурним контекстом місцевості.

– *Матеріально-конструктивна база*: архітектоніка; конструктивна система та технології; будівельні матеріали; текстури та фактури; елементи покриття.

– *Символічне значення та емоційна насиченість*: присутність або відсутність символіки; присутність або відсутність емоційної насиченості; образність; символічне трактування об'ємно-просторових елементів будівель; символіка архітектурних елементів храму.

– *Традиції*: традиційні матеріали; національні традиції сакрального зодчества; регіональні школи сакрального будівництва.

– *Канон*: канонічна традиція; канонічний сакральний простір православного храму.

– *Новаторство*: пошук нового вигляду православного храму; новаторські рішення матеріально-конструктивної основи храму; впровадження модернового характеру формотворчих елементів православного храму.

Метод аналізу практики сакрального проєктування дав змогу визначити та дослідити архітектурне планування сакральних будівель та сформувати

конкретні аспекти проектування, моделі архетипів храмових будівель країн, що входять до переліку православних автокефальних церков Всесвітнього православ'я [10], зокрема храмова архітектура країн: Польщі, Сербії, Албанії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Румунії, Болгарії, Греції, Македонії, Кіпру, Грузії, Вірменії, Росії, Білорусі. На відміну від традиційної системи модерністської культури проектування, пострадянського періоду, особливо сакральні будівлі є результатом активної співпраці між проєктантами, замовниками та духовенством, світогляд яких отримав широке відбивання у церковних будівлях, що певною мірою стосується творчості митців в межах українських земель незалежного періоду держави [11], [12].

Православна архітектура Польщі загалом представлена творчим переосмисленням архітектурних взірців російської церковної архітектури, а саме традиції: російсько-візантійської архітектури, новгород-псковської школи храмової архітектури, російського романтизму ХХ ст. та «руського стилю». Представлена наступними сакральними спорудами: найбільша церква в Польщі і один з найбільших православних храмів в Європі – собор Св. Духа у м. Білосток, який звели у 1980-1999 роки. Архітектурна концепція церкви, розроблена польським архітектором Яном Кабацієм, заснована на символіці Зіслання Святого Духа Апостолам, головна концепція пояснюється тим, що площини стін та банні мають прообраз форми язиків полум'я, а однонаву будівлю увінчують п'ять куполів у цибулеподібних формах. Також, у м. Білосток можна виділити: церкву св. Єфросинії Полацької, собор Святої Софії [9], церкву Святого Юра тощо.

Продовжуючи традицію інтерпретації неоруського стилю у модерністичному дусі, розглянемо храмовий комплекс Св. Трійці в м. Хайнувка. Будівля собору збудована в 1981 – 1983, (1974 – 1992) роках за проектом архітектора Олександра Григоровича, та має ряд конструктивних особливостей: арчасті елементи покрівлі будівлі виготовлені з тонкостінних залізобетонних плит; криволінійний переріз стін та складний силует забезпечують чудову акустику інтер'єру, де з 1983 року відбуваються фестивалі церковної музики (рис. 1), [13].

Ще один сучасний взірець храмової архітектури – духовно-просвітницький комплекс польської православної церкви у Варшаві, зі церквою на честь Св. Софії Премудрості Божої. Будівництво розпочалось з 2015 року й досі триває, а сама сакральна будівля запроектована архітектурним бюро «ARA Markowski Architekci».

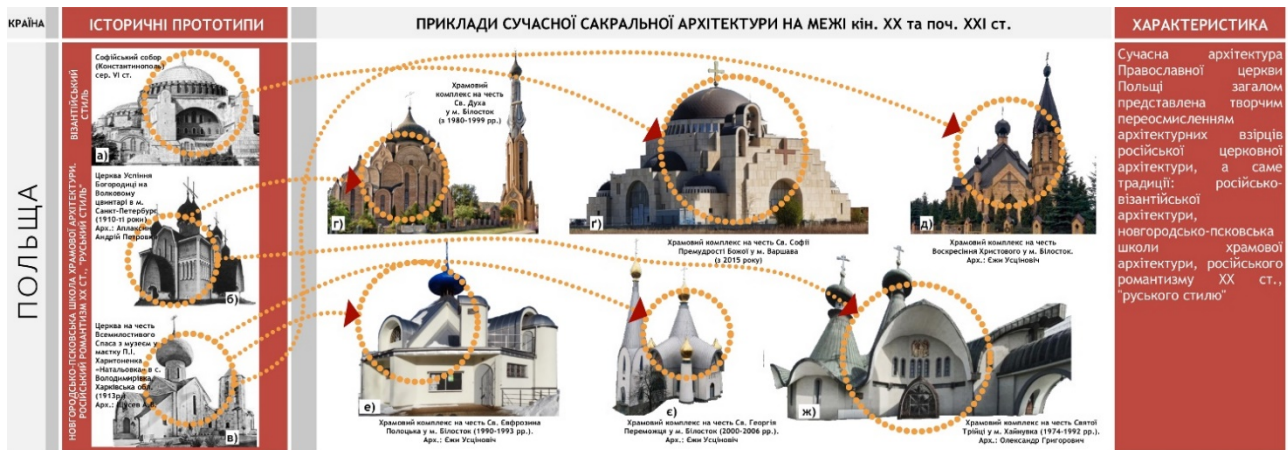

Рис. 1. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури Польщі:

- а) Софійський собор (Константинополь) [14]; б) Центр Успіння Богородиці [15];
 в) Центр на честь Всемилоствитого Спаса [16]; г) Храмовий комплекс на честь Св. Духа [17];
 г) Храмовий комплекс на честь Св. Софії Премудрості Божої [18]; д) Храмовий комплекс на честь Воскресіння Христового [19]; е) Храмовий комплекс на честь Св. Євфросина Полоцька [20]; є) Храмовий комплекс на честь Св. Георгія Переможця [21];
 ж) Храмовий комплекс на честь Св. Трійці [13].

Прототипом для неї послужив константинопольський собор Св. Софії у м. Стамбул, Туреччина. Православну церкву у столиці Польщі вінчає, вкритий міддю, купол, діаметром шістнадцять метрів; її стіни оздоблені облицювальними плитами травертину та піщанику; арчасті ніші центрального та бокових входів прикрашені розписами та мозаїками. Всі конструктивні елементи будівлі виконані за допомогою залізобетону, що додає сакральному образу аскетичного характеру, соборності, варіативності та складності формотворення силуету [22], [23].

Сучасна архітектура Православної церкви Сербії представлена сакральними пам'ятками творчої інтерпретації національних архітектурних традицій сербського візантизму, неовізантизму та регіональними середньовічними школами церковного зодчества такими як: *Рашська* (ступінчата архітектурно-просторова структура з кам'яним декором порталів та фризів; використання романських елементів; складна ступінчаста об'ємно-просторова композиція склепінь і всього храму загалом підпорядкована ієрархичності висот в інтер'єрі; відповідність інтер'єру зовнішньому вигляду храмової будівлі), *Македонська*, *Косовсько-Метохійська* та синтезована пізня *Моравська* (безстовпний тип храму; яскрава поліхромія облицювання фасадів; ярусні покрівлями із закомарами та підкупольні барабани з п'єдесталами; візерункове облицювання стін та тимпанів геометричними малюнками, як шахове поле) [24].

Храм Святого Сави в м. Белград має статус найбільшого православного собору Балканського півострову та один із найбільших храмів світу. Храм являє собою – однобанну будівлю із чотирма вежами довкола купола, дев'ятидільну й хрестоподібну архітектурно-планувальну структуру, діаметр головного купола сягає 35 м, загальна висота – 65 м, (що співмасштабно собору Св. Софії у Стамбулі). Будівництво розпочалось з 1935 року та перервалося Другою світовою війною, лише починаючи з 1986 року роботи були відновлені; а в 2008 році, при освяченні останнього приділу собору, завершилася робота над архітектурно-просторовою концепцією собору; та, навіть, до теперішнього часу тривають мистецькі роботи з розпису та оздобленню інтер'єру храму. Архітекторами виступили О. Дероко та Б. Несторович, які використали панівний класичний візантійський стиль із середньовічними сербськими мотивами (рис 2), [25].

Рис. 2. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакарльної архітектури Сербії:

- а) Церква на честь Св. Трійці (Монастир Сопочани) [26]; б) Церква на честь Св. Лазарця [27]; в) Православна Церква в м. Грачаниці [28]; г) Церква Св. Апостолів Варфоломія та Варнави [29]; р) Церква на честь Св. Параскеви-Петки Сербської [30]; д) Церква Св. Симеона Миротворчого [31]; е) Храмний комплекс Св. Василя Острозького [32]; ж) Храм на честь Св. Симеона Миротворця [33]; з) Храмний комплекс на честь Св. Сави [34]; з) Церква Євангеліста Луки [35]; и) Церква на честь Св. Костянтина та Олени [36].

Серед інших сучасних православних храмових комплексів у Сербії відзначають: м. Белград: церква Св. Апостола Матвія, церква Св. Трифона, церква Св. Апостола Варфоломія і Варнави (1937 – 1939 рр., перебудований у 1989 – 2006 рр.) [37]. Церкви Св. Василя Острозького у районах столиці «Новому Белграді» (1996 – 2001 рр., арх. М. Митрович) та «Банниця» (2002 – 2018 рр., арх. М. Митрович) має спільну архітектурну традицію візантійських форм, але

на відміну церкви у районі «Банниця» храмова будівля у районі «Новому Белграді» має модерністичну інтерпретацію, яка переосмислює стародавні християнські традиції будівництва храмів у формі ротонд. У місті Ніш: церква Св. Петьки, церква Св. Миколая, храм Воскресіння Христового; м. Нови-Сад: церква Св. Кирила і Мефодія, храм Св. Симеона Мирносиця; храм Перенесення мощей Св. Миколая в м. Ковачевац; храмовий комплекс Св. Сави в м. Крагуєвац; храм Святого Вознесіння Господнього в м. Расна.

Сербські закордонні православні єпархії мають у своєму розпорядженні декілька храмових комплексів, а саме: Кафедральний собор Св. Сави у Стокгольмі (1990 – 1991 рр.) та храм Св. Наума у м. Мальме (2005 – 2006 рр.), які у своїй архітектурі поєднують традиції сербської школи православного зодчества і сучасні європейські тенденції (рис 2).

Православній архітектурі Албанії притаманні елементи візантійської школи та південно-балканські традиції храмовбудування; збережена монументальність, маловиразність зовнішньої площини фасадів, відсутність архітектурного декору, застосування тиньку та відкритого природнього каменю або червоної цегли; розгалуженість силуету будівлі та складність архітектурної форми.

Розглянемо ці стилістичні особливості на прикладі деяких сакральних споруд даного регіону Балканського регіону. Храмовий комплекс на честь Воскресіння Христового являє собою ротондальну будівлю із великим центральним куполом, а фасадні частини будівлі нагадують образ підпружних арок давньовізантійських храмів. У складі комплексу запроєктована 46-метрова дзвіниця, що складається з чотирьох колон, які символізують чотирьох євангелістів, які проголошують Воскресіння Христове. Колони дзвіниці розташовані навколо центральної осі кругових сходів, що приводять до двох відкритих поверхів, де знаходяться 16 дзвонів (рис. 3).

До складу храмового комплексу входять наступні функціональні блоки: *духовно-просвітницький центр*: єпархіальна бібліотека, читальні зали, аудиторії, навчальні класи; офісні та зальні приміщення проведення засідань Священного Синоду; *блок обслуговування*: екскурсійна діяльність, комерційна та виробнича діяльність; *рекреаційно-дозвілєва зона*: проведення духовних та святкових заходів із презентаціями, організація та проведення виставок, організація та проведення заходів для дітей [38].

Будівля собору зводилась упродовж 2004 – 2012 років, у модерністичному напрямку на основі візантійської школи храмовбудування.

Православний собор Різдва Христового, збудований на початку XXI століття у м. Шкодер; церква Св. Павла і Св. Метео в м. Дуррес будувалась в період з 1994 – 2004 роках; храмовий комплекс в м. Лежа; церква у м. Поградець;

церква у м. Берат. Один із яскравих представників сакральної архітектури сучасної Чорногорії є архітектор сербського походження Предраг (Педжа) Ристич, авторству якого належать православні храмові споруди у сербському національному архітектурному стилі («сербський романтизм» кінця ХІХ ст. – поч. ХХ століть).

Рис. 3. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури Албанії: а) Софійський собор (Константинополь) [14]; б) Церква Іоакима та Анни (Королевська церква) [39]; в) Храмова споруда на честь Св. Павла і Св. Метео [40]; г) Храмовий комплекс на честь Христового Воскресіння [38]; ґ) Православний собор на честь Різдва Христового [41]; д) Храмовий комплекс в м. Лежа [42].

Православна архітектура Чорногорії і Боснії та Герцеговини має схожі архітектурно-просторові та стильові ознаки з іншими країнами Балканського півострову. Virізняються наступні споруди: церква Св. Лазаря Сербського у м. Вишеградська (2013 р.); собор Трійці Живоначальної (будується з 2010 року), арх. Міліяна Окіль; Сербська православна церква Всіх Святих у м. Обртічі (2012 р.); п'ятибаний, дев'ятидільний та хрещатий у плані собор монастиря ХерцегівкаГрачаниця у м. Требіне, арх. Предраг (Педжа) Ристич; церква, у неораманському стилі, Святого Сави у м. Фоча; постмодерністична церква Св. Василя у м. Лукавіца; відбудований храм Христа Спасителя в м. Баня-Лука (1993 – 2004 рр.), (рис 4, 5).

На відміну від храмових будівель та споруд Сербської держави та інших балканських країн, у яких зовнішній вигляд сакральної будівлі прагне відобразити високовізантійську досконалість, то у доробку храмових будівель архітектора П. Ристича присутній ексцентричний підхід. Саме він обумовлює «незграбність» архітектурної форми та напруженість між високим імперським стилем й здібностями місцевих майстрів. Цей факт простежується у проєкті собору Воскресіння Христового у м. Підгориця, який будувався близько двадцяти років починаючи з 1993 року. Архітектурна концепція цього храму уособлює прояви сербського середньовічного візантизму та моравської архітектурної школи, а також помітний вплив романської архітектури та італійського ренесансу. При оздобленні фасадів храмової будівлі

використовувалися різні фракції природного каменю від грубого і нешліфованого (цокольний і нижній ярус) до рівномірно викладених й оброблених кам'яних плит. Архітектор намагався створити сакральний образ складності людського буття; праведної дороги християнина, починаючи із терну – облицювання нижньої частини будівлі, та закінчуючи просвітленням і блаженством – поступова врівноваженість обробленого каменю до верху споруди, наявність правильного геометричного декору та віконних прорізів. Кам'яна пластика, фресковий розпис, іконопис, мозаїки та різні прикраси роблять цей храм єдиним і унікальним у всьому Православному світі [43].

Рис. 4. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури Чорногорії:

- а) Церква на честь Спаса Вседержителю Пантократору [44]; б) Церква на честь Св. Лазариця [27]; в) Лінійський монастир [45]; г) Церква на честь Св. Йована (Іоанна) Володимира [46]; г) Собор Воскресіння Христового [47]; д) Храм на честь Св. Живоначальної Трійці на горі Румія [48]; е) Церква Св. Івана Хрестителя [49]; е) Соборний храм на честь Св. Симеона Мироточивого [50]; ж) Монастир на честь Св. Івана Хрестителя [51]; з) Собор Святого Патріарха Сербського Макарія [52];

Церква Св. Йована (Іоанна) Володимира в м. Бар (2006 – 2016 рр.) має модерністичні тенденції із творчою інтерпретацією візантійських традицій храмобудування чорногорської церковної архітектури. Споруда має спільні архітектурно-просторову і архітектурно-планувальну структуру із, вищезгаданим, собором Воскресіння Христового у м. Підгориця. Чистота архітектурних форм, білосніжний фасад та відсутність надмірного декору фасадів – підкреслюють лаконічність та монументальність сакральної споруди (рис. 4, 5).

Рис. 5. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури

Боснії та Герцеговини: а) Церква на честь Спаса Вседержителю Пантократору [44]; б) Церква на честь Св. Трійці (Монастир Сопочани) [26]; в) Православна Церква в м. Грачаниці [28]; г) Храмівий комплекс на честь Воскресіння Христового [53]; г) Собор на честь Різдва Ісуса Христа [54]; д) Храмівий комплекс на честь Св. Трійці [55]; е) Собор на честь Св. Архангела Гавриїла [56]; є) Церква на честь Св. Сави [57]; ж) Собор монастиря Херцегівка-Грачаниця [58]; з) Храм на честь Св. Василя [59]; и) Храм на честь Преподобної Матері Ангеліни [60].

Сучасна православна архітектура Румунії уособлює надбання храмового зодчества ХХ століття, що несе в собі формування та розвиток неорумунського стилю (румунський модерн поч. ХХ ст.).

Концепція сучасного православного зодчества Румунії побудована на таких школах храмового зодчества, як: *Молдавська школа* (барвистий фресковий розпис екстер'єру; високі вальмові покрівлі і їх великим виносом над стінами, контрфорсами по периметру, візерунчасту кладку стін з аркатурними нішами; романськими фризами); *Валаська школа* (великі ступінчасті об'єми нартексів та екзонартексів з окремою пірамідальною покрівлею, що перевищують основну частину церкви; стіни викладені з рядів каменю і цегли, що чергуються, з різними варіаціями; використані цегляного узороччя і кольорових кахельних вставок), а також відродження *барокового стилю «Бранковяну»*, який у свою чергу ввібрав риси Молдавської та Валаської архітектурних шкіл та османської, неомавританської архітектури (що несе собою збереження румунських традицій мурованого зодчества; складність кам'яної пластики фасаду; головний фасад фланкує відкрита лоджія (аркада), альтанка або зовнішні сходи), [61 с. 41-43].

Храмова архітектура представлена наступними православними спорудами: Ботизький монастир у гірському районі східних Карпат (будується з 1998 року); церква монастиря Хадамбу; церква Архангелів в Ігканах в м. Сучава (сер. ХХ ст.); монастир Святого Міна в м. Розіорі; церква Різдва Пресвятої Богородиці

в м. Сучава; монастир Поду-Коней; Собор Св. Феодори Сігланської, розташований у дворі монастиря Сіхастрія, передмістя Агапія (2010-ті роки).

Серед найбільший храмів Румунії і всього Всесвітнього православ'я вважається патріарший собор Румунської православної церкви «Собор Порятунку Нації» у Бухаресті [62], (рис 6).

Будівництво даної сакральної споруди розпочалось з 2010-х років і триває донині. Будівля має ретроспективні архітектурні стилі, насамперед це неовізантизм у поєднанні із традиційними архітектурними елементами. Проектом собору передбачено: основну частину собору разом із підземними галереями, які будуть вміщувати одночасно 10 000 вірян, а весь комплекс зможе розмістити 125 000 відвідувачів площею 11 гектарів. Собор має довжину – 126 м., ширину – 69 м., та висоту – 135 м. (включаючи стилобатну частину собору), що робить його третьою найвищою культовою спорудою у світі, після базиліки Пресвятої Діви Марії Миру та Собору Святого Петра [63].

Рис. 6. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури Румунії:

- а) Церква на честь Св. Лазариця [27]; б) Церква «Воздвиження Чесного Хреста» [64];
- в) Монастир Хорезу [65]; г) Кафедральний Собор на честь Різдва Господнього [66]; ґ) Собор на честь Вознесіння Господнього [67]; д) Собор на честь Трійці Живоначальної [68];
- е) Кафедральний Собор в м. Сучава [69]; є) Церква Різдва Божої Матері [69]; ж) Собор на честь Вознесіння Господнього [70]; з) Кафедральний Собор на честь Іоанна Предтечі;
- и) Кафедральний собор Усіх Святих міста Хунедоара; і) Палац урочистих подій [71];
- ї) Адміністративна будівля [71]; к) Церква Різдва Божої Матері [72].

Також розглянуті: храмовий комплекс Різдва Христового у м. Бреїла, має елементи традиційного неорумунського, неовізантійського та постмодерністичного архітектурних стилів; собор Успіння Пресвятої Богородиці та Святої Феодори Сігланської у м. Ясси (1991 – 2007 рр.); собор Трійці

Живоначальної у м. Арад (1998 – 2009 рр.); кафедральний собор Іоанна Предтечі у м. Брашов (1995 – 2014 рр.), арх. Штефан Панаїтеску; головний собор монастиря Святої Марії Успіння Пресвятої Богородиці у м. Текірголь (2003 – 2009 рр.); кафедральний собор Воскресіння Господнього у м. Орадя (2006 – 2011 рр.); собор Успіння Пресвятої Богородиці у м. Дева (2011 р.); Кафедральний собор Усіх Святих міста Хунедоара (1999 – 2010 рр.); Вознесенський собор у м. Тирговіште та у м. Бузеу; собор Воскресіння Христового та пророка Іллі в м. Карансебеші.

Болгарська православна архітектура представлена доробком сучасних сакральних будівель із використанням методу «стилізації» та еклектичного напрямку таких стильових пошуків, як: репрезентація візантизму, неовізантизм з елементами модернізму, неоекспресіонізму й необруталізму, неомодернізму (віденська сецесія) також інтерпретація болгарського національного стилю і стилістики південно-балканського православного храмубудування. Великий внесок в архітектуру монастирів Болгарії зробили архітектурно-будівельні школи: храми хрестово-купольного типу та дзвіниці у стилі «болгарського бароко» із пластичними та хвилеподібними фронтонами (Тирнівська школа); храми кам'яні однефні, склепінчасті, безкупольні у візантійських та місцевих традиціях (Брацигівська школа); фасади будівель з дерев'яними колонами та парапетами галерей, покритими різноманітним різьбленням (Одрінська школа), що зазначено на рисунку 7 (рис. 7), [73].

Серед модернових сакральних споруд із стилістичними елементами необруталізму неоекспресіонізму та сучасної інтерпретації візантійських традицій виділяються: церква Св. Параскеви у с. Рупіті (1994 р.), арх. Богдан Томалевський та Лозана Лозанова, фрески головного фасаду та ікони й розписи інтер'єру храму – художник Світлін Русев, один із найбільших храмових комплексів Болгарії Св. Віссаріона Смолянського у м. Смолян, до складу якого входять також: баптистерій (присвячений святому Феодору), синодична бібліотека, приміщення музейної колекції та недільна школа; домова каплиця Іоанна Рильського при Духовно-історичному центрі Святого Паїсія Хілендарського в м. Банско (2002 – 2008 рр.), арх. Г. Лабов; каплиця Благовіщення Пресвятої Богородиці в м. Варна (1996 р.); церква Костянтина та Олени в м. Лука (2001 – 2006 рр.), арх. Петьо Йовчев; каплиця Новомучеників та Сповідників Болгарських у м. Софія (1997 – 1999 рр.), арх. Афанас Фодорів та Димитр Кристев.

Інші сучасні православні храми та комплекси еkleктичного напрямку: церква Воздвиження Хреста Господнього у м. Софія (1998 – 2017 рр.); церква Усіх Святих в м. Русе (2007 – 2012 рр.), арх. Тончо Тончів; церква Архангела Михаїла у м. Асеновград (1996 – 2016 рр.); церква Прокопія Варненського в м. Варна (2008 – 2020 рр.), арх. Делян Жечев, Святослав Станіславов.

Рис. 7. Вплив історичних прототипів на зразки сучасної сакральної архітектури Болгарії:
 а) Церква на честь Св. Димитрія [74]; б) Православна церква на честь Св. Пантелеймона [75];
 в) Православна Церква на честь Різдва Богородиці Рильського монастиря [77];
 г) Парафіяльна церква на честь Св. Паїсія Хілендарського; д) Церква на честь Воздвиження Хреста Господнього; е) Клуб будівельників [77]; є) Будинок Сецесіону; ж) Домова каплиця Св. Паїсія Хілендарського [78]; з) Церква на честь Св. Костянтина та Олени [79];
 и) Храмний комплекс на честь Св. Віссаріона Смолянського [80]; і) Церква на честь Св. Параскеви [81].

Православні храми Північної Македонії здебільшого виконані у сербському національному архітектурному стилі («сербський романтизм» кінця XIX ст. - поч. XX століть). На відміну від інших соборів Сербської держави та інших балканських країн, у яких зовнішній вигляд сакральної будівлі прагне відобразити високовізантійську досконалість, то у доробку храмових будівель Чорногорії присутній ексцентричний підхід до храмовбудування. Представлені наступними спорудами: ротондальний Собор Св. Климента Охридського у м. Скоп'є – має модерністичні впливи та візантійську основу формотворення, збудований впродовж 1972 – 1990 років архітектором Славко Брезовським; церква Святих Кирила та Мефодія у м. Велес; православна церква в м. Карпош; церква Св. Богородиці в м. Скоп'є (рис. 8).

Рис. 8. Вплив історичних прототипів на сучасну сакральну архітектуру Македонії:

- а) Церква на честь Спаса Вседержителю Пантократору [44]; б) Церква на честь Св. Лазарія [27]; в) Ліснівський монастир [45]; г) Церква на честь Св. Кирила та Мефодія [82]; ґ) Православна церква в м. Карпош; д) Собор на честь Св. Климента Охридського; е) Церква на честь Св. Параскеви П'ятниці [83]; є) Церква на честь Св. Параскеви П'ятниці в м. Прілеп; ж) Церква на честь Св. Миколая; з) Церква на честь «Покров на Пресвіта Богородиця»; и) Храмовий комплекс на честь «Святих рівноапостольних імператорів Костянтина і імператриці Олени» [84].

Православна архітектура Греції та Кіпру представлена прямою інтерпретацією традицій раньовізантійського та середньовізантійського періодів, а також місцевими архітектурними особливостями білокам'яного храмування в яких простежуються: строгість, лаконічність, чистота форми, ергономічність, співмасштабність з людиною та оточуючим середовищем і сакральна виразність.

Серед сучасних представників храмової архітектури Греції – церква Вознесіння Господнього в м. Салоніки; кафедральний собор на острові Тіра; церква в м. Афінах; собор Нектарія Егінського монастиря Святої Трійці, Атика (1973 – 1994 рр.); церква Успіння Пресвятої Богородиці у м. Маті (1978 р.); церква Успіння Пресвятої Богородиці на остр. Тасос (2010 – 2017 рр.); церква Параскеви П'ятниці на остр. Тасос (1999 р.); церква Святого Хреста на остр. Крит; церква Анастасії Узорішительки в м. Нафпліон; церква Георгія Побідоносця в м. НеаМудані; церква Харалампія та Христофора в м. Салоніки (1988 – 1996 рр.); собор Андрія Первозванного в м. Патри (1908 – 1974 рр.).

Православні храмові комплекси Кіпру: модерністичний храм Св. Макарія і Павла в м. Строволосі; церква Миколи Чудотворця в м. Протарас (2007 р.); церква пророка Іллі в м. Протарас; Патріарший собор Кіпрської Православної Церкви; храм Св. Апостола Варнави у м. Дасуполіс.

Треба зауважити, що серед найсучасніших храмових будівель православного світу виділяється Свято-Микільський національний храм-пам'ятник при Всесвітньому торговому центрі у Нью Йорку, США. Грецька церква, яка була збудована у другій чверті XIX століття – зруйнована вщент під час терористичного акту 11 вересня 2001 року. Полеміка відновлення православного собору грецької церкви розпочалась одразу після катастрофи, але фактично тільки у 2014 році було здійснено освячення майбутнього місця побудови архієпископом Грецької православної архієпископії, а з 2015 року – відновлення будівельномонтажних робіт храмового комплексу, автором якого виступає архітектор Сантьяго Калатрава [85].

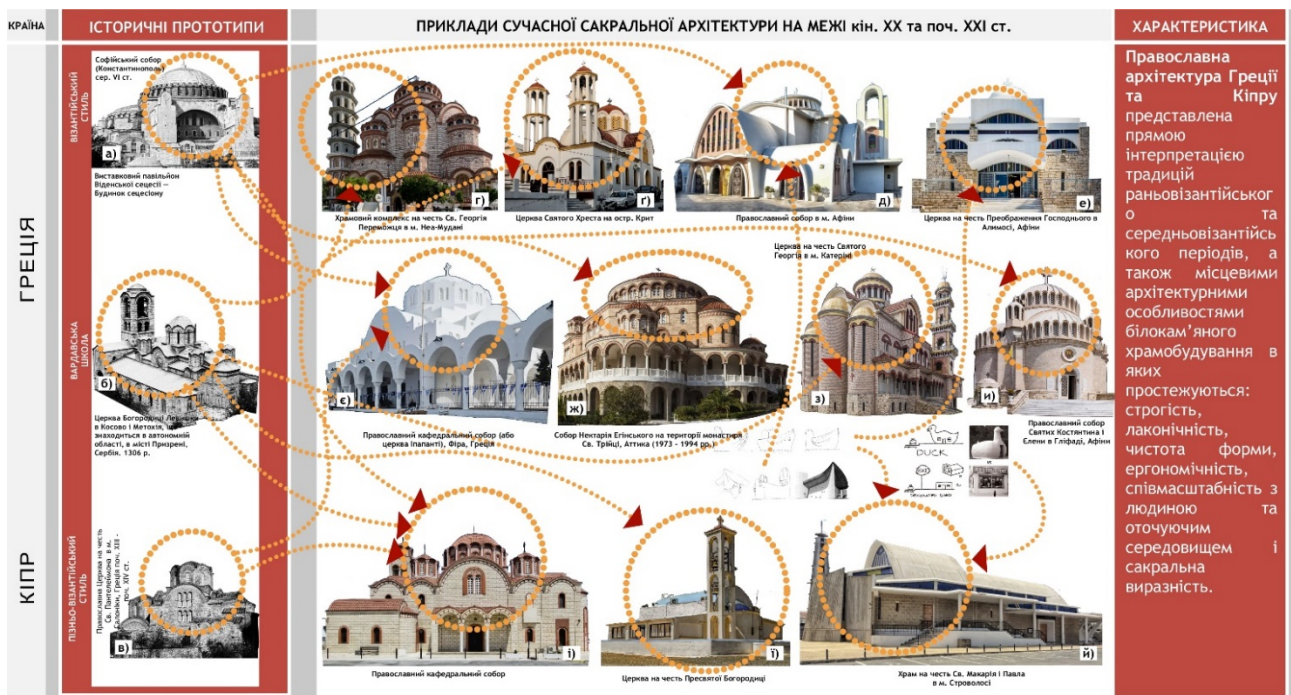

Рис. 9. Вплив історичних прототипів на сучасну сакральну архітектуру Греції та Кіпру:

- а) Софійський собор (Константинополь) [14]; б) Церква Богородиці Левишки;
- в) Православна церква на честь Св. Пантелеймона [75]; г) Храмовий комплекс на честь Св. Георгія Переможця [86]; г) Церква Святого Хреста; д) Православний собор в м. Афіни;
- е) Церква на честь Преображення Господнього в Алімосі [87]; є) Православний кафедральний собор (Церква Іпапанті) [88]; ж) Собор Некратія Егінського [89]; з) Церква на честь Святого Георгія; и) Православний собор Святих Костянтина і Єлени [90];
- і) Православний кафедральний собор; і) Церква на честь Пресвятої Богородиці; й) Церква на честь Пресвятої Богородиці;

Сакральний об'єкт цікавий тим, що архітектурно-просторова структура має символічне тлумачення ікони «Богородиця з Ісусом на троні», геометричний образ якої видозмінюється та трансформується під час концептуальних пошуків

архітектора, а також має характер модерної інтерпретації візантійських храмових традицій, уособлюючи в собі собор Св. Софії у Стамбулі [91]. Основний об'єм церкви святиителя Миколая, збудований на високому стилісаті та має добробок архітектурно-планувальних особливостей, наприклад, центральна частина храму має центричну основу до якої прибудовано з чотирьох сторін багатокутні приміщення, що в об'ємному вигляді постають вежами без куполів; барабан банні, коло якого становить 14.6 метрів, гармонійно переходить у фасадну площину, з настанням темряви випромінюватиме яскраве світло; навколо несучої бетонної конструкції барабана встановлені два шари скляних панелей, між якими прокладено тонкий шар мармуру, це допоможе напівпрозорому мармуру пропускати світло, що випромінюється світлодіодами, розташованими між бетоном та внутрішнім шаром скла (рис. 9).

За словами голови Грецької православної архієпископії Америки архієпископа Димитрій – «Оскільки шар скла буде абсолютно прозорим, вдень церква виглядатиме суцільно кам'яною. Щоб краще це осмислити, уявіть, що ми 90 стоїмо в центрі храму у формі купола і, глянувши нагору, зможемо побачити ікону Христа, коли буде завершено роботу».

Сучасна православна архітектура Грузії та Вірменії представлена репрезентацією стародавніх храмів часів ранньохристиянської доби та середньовіччя, що сприяло формуванню і розвитку основних архітектурнопросторових та архітектурно-планувальних традицій храмового будівництва, до яких можна включити: центричні, ротондальні та базилікальні структури; купольні та тринефні базиліки; тенденція поєднання інтер'єру навколо центральної осі; панування підкупольного простору у традиційних схемах хрещатого храму та купольного залу; гранчаста та кругла форма барабану купола, які увінчуються покриттям зонтичної форми; кам'яна пластика, різьблення по каменю, відсутність тинькування, а також різного роду імітування малообробленого каменю, базальту, червоної цегли, вулканічного туфу.

Православні храми Вірменії: Кафедральний собор Св. Григорія Просвітителя у Єревані (1997 – 2001 рр., арх. Степан Кюркчян), собор має комплексний характер забудови, що складається з трьох церков: собор Св. Григорія Просвітителя (головна церква), каплиця Св. короля Тиридата і каплиця Св. королеви Ашхен; храмовий комплекс Св. Іоанна Хрестителя в м. Абов'ян – має прями традиції середньовічного вірменського зодчества (2006 – 2013 рр., арх. Артак Гуляян); храмовий комплекс Св. Аменап'ркіча в м. Нор-Ачін, арх. А. Гуляян; церква Св. Іоанна Богослова в м. Арташат, арх. А. Гуляян; церква Св. Анни в м. Малішці, в с. Агавнатун, провінція Армавір [92]; та в м. Єреван; церква Св. Саркіса у м. Єреван (1972–1976 рр., 2000 р. добудова храму та

дзвіниці, арх. Арцрун Галікян, Рафаель Ізраелян) [93]; та ще одна церква Св. Саркіса у столиці, збудована 1998 – 2010 роках; церква-пам'ятник Св. Вардананц у м. Єреван (1994- 1998 рр.), [94].

Православна архітектура Грузії: Кафедральний Собору Трійці Живоначальної у Тбілісі (1995 – 2002 рр., арх. Арчіл Міндіашвілі) – є синтезом сучасної та національної традиції грузинського зодчества ранньохристиянської доби та середньовіччя, який посідає третє місце у світі серед православних храмів за висотою (75 метрів від рівня землі); храмовий комплекс Іверської ікони Божої Матері на горі Махата у Тбілісі (основний об'єм собору 2012 – 2019 рр., інші будівельні роботи продовжуються і по нині; церква Успіння Пресвятої Богородиці в м. Руставі (2001 – 2011 рр.); монастир Святих Архангелів, який знаходиться біля міжнародного автомобільного пункту пропуску «Даріалі» (2005 – 2011 рр.); базилікальна церква у м. Бакуріані; церква Іллі Пророка в м. Тбілісі (2015 р.); кафедральний собор Трійці Живоначальної у м. Гурджаані (2010 р.).

В сучасній церковній архітектурі Росії та Республіки Білорусь спостерігається стильова поліфонія архітектурно-просторових рішень храмів та комплексів. Перша православна церква в сучасній Росії була побудована ще за період Радянської влади між 1986 – 1988 роками, Введенська церква в селищі Сухарева, Белгородської області (арх. Андрій Родигін).

При цьому, вибір того чи іншого «стилю», як правило, пояснюється небажанням зодчих і замовників продовжити спадкоємність архітектурних традицій в певному регіоні, а їх особистими смаками та уподобаннями. Тому на даний момент не можна з точністю виявити регіональні закономірності в переважанні того чи іншого «стилю» храмової архітектури. Слід говорити лише про загальну закономірність в храмовому будівництві, яка складається в захопленні архітекторів «неоруським стилем» та історизмів, в свою чергу, інноваційні архітектурні підходи сучасної архітектури, поки що, далекі від поглядів й потреб звичайної людини.

Схожі процеси відродження релігійного життя були також в **Республіці Білорусь**. Архітектурно-будівельна мережа Білоруської православної церкви дещо відрізняється від храмовбудівних тенденцій української православної церкви.

На початку 1990-х років до теперішнього часу характеризується поглибленням як професійного, так і суспільного інтересу до специфіки білоруського храмовбудування, які сфокусовані на націонал-романтизмі та традицій дерев'яного храмового зодчества Білорусі.

Сучасна православна архітектура представлена трьома основними напрямками розвитку: *Перший:* який базується на російській традиції

храмобудування та використання типових архітектурних елементів й стилістичних присмаків у повсюдному зведенні будівель з білим тинькуванням та золотими куполами без урахування характеру навколишньої забудови чи природного ландшафту; *Другий*: характеризується трансформування та стилізацією традиційних елементів національної архітектури Білорусі, образ якого нагадує «казковість» та створює ілюзорність та диспропорційність архітектурних мас (дерев'яне зодчество регіону Полісся, середньовічна оборонна архітектура), а також синтез із російсько-візантійської традицією храмового зодчества; *Третій*: вплив архітектури балканських країн.

На малюнку 10 відображені загальні стилістичні та архітектурно-художні тенденції світового досвіду проектування Балканських країн та країн близького зарубіжжя на прикладі таких сакральних споруд, як: **Польща**: а) Собор на честь Св. Духа у м. Білосток; б) Церква Св. Єфросинії Полацької у м. Білосток (арх.: Єжи Усцінович); в) Храмний комплекс на честь Св. Софії Премудрості Божої у м. Варшава; **Сербія**: г) Кафедральний собор на честь Св. Сави в м. Белград; г) Церква на честь Св. Костянтина та Олени у м. Ніш, Арх.: Йован і Олена Мандіч; д) Храмний комплекс на честь Св. Василя Острозького у м. Белград, Арх.: М. Митрович; **Албанія**: е) Храмова споруда на честь Апостола Павла та Астія Діррахійського в м. Дуррес; є) Каплиця із комплексу будівель резиденції Священного Синоду в м. Тірана; ж) Храмова споруда на честь Христового Воскресіння комплексу будівель Резиденції Священного Синоду в м. Тірана; **Чорногорія**: з) Собор Христового Воскресіння у м. Підгориця, арх: Предраг (Педжа) Растич; и) Церква на честь Св. Йована (Іоанна) Володимира в м. Бар, арх: Предраг (Педжа) Растич; і) Церква на честь Св. Живоначальної Трійці на горі Румія біля монастиря Преподобного Сергія Радонезького; **Боснія і Герцеговина**: ї) Собор монастиря Херцегівка-Грачаниця у м. Требіне, арх.: Предраг (Педжа) Растич; й) Храм на честь Св. Сави у м. Фоча; к) Храм на честь Св. Василя у м. Лукавіца; **Румунія**: л) Кафедральний собор на честь Різдва Господнього у м. Гурагумора; м) Кафедральний собор Усіх Святих міста Хунедоара; н) Церква Різдва Божої Матері у м. Сучава, арх.: Дору Гіоцел Олас; **Болгарія**: о) Церква на честь Св. Прокопія Варненського у м. Варна, арх.: Делян Жечев та Святослав Станіславов; п) Храмний комплекс Св. Віссаріона Смолянського у м. Смолян; р) Церква на честь Св. Параскеви у с. Рупіті,

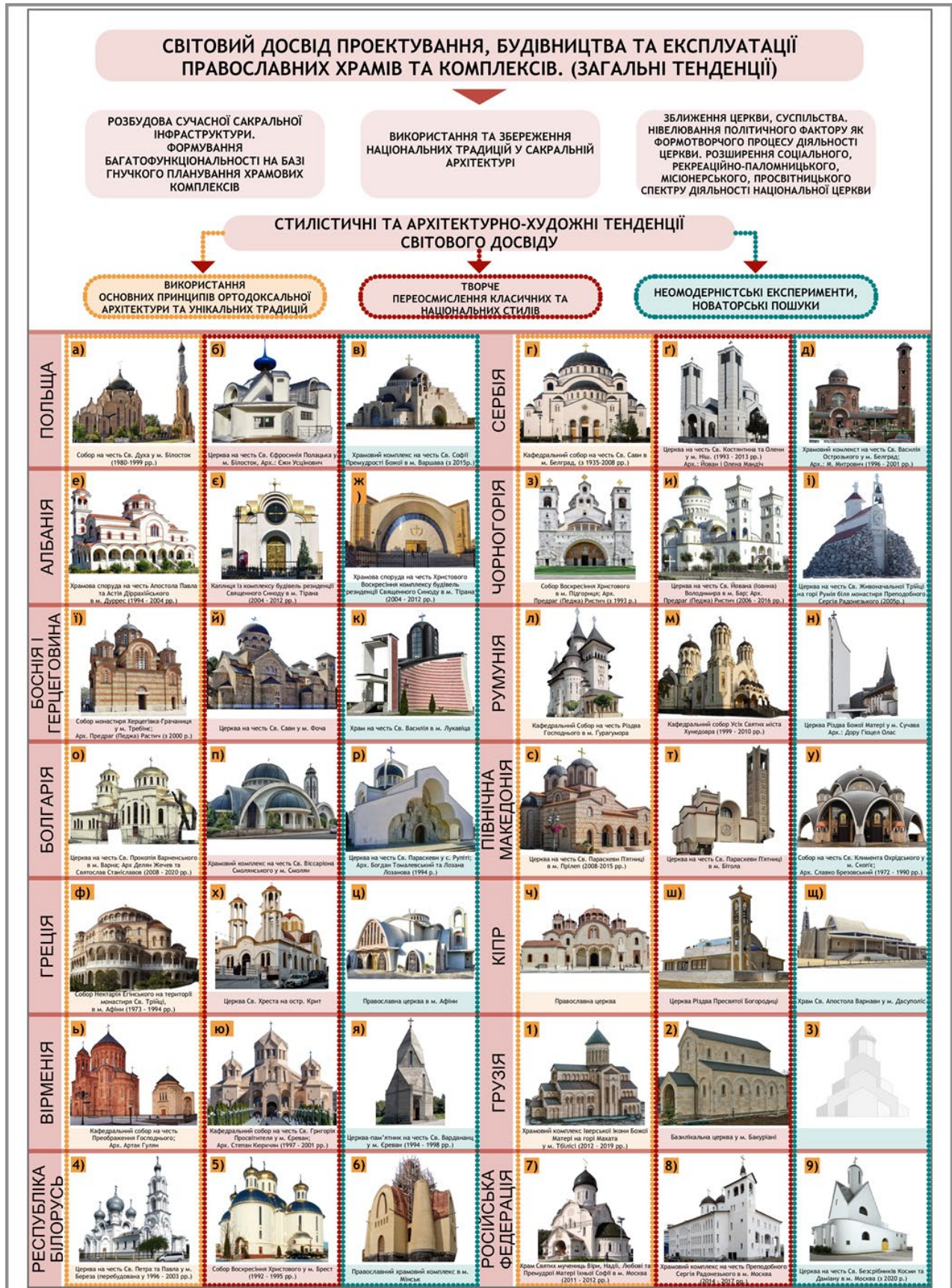

Рис. 10 – Загальні стилістичні та архітектурно-художні тенденції світового досвіду проектування Балканських країн та країн близького зарубіжжя.

арх.: Богдан Томалевський та Лозана Лозанова; **Північна Македонія:** с) Церква на честь Св. Параскеви П'ятниці у м. Прілеп; т) Церква на честь Св. Параскеви П'ятниці у м. Бітола; у) Собор на честь Св. Климента Охридського у м. Скоп'є, арх.: Славко Брезовський; **Греція:** ф) Собор Некратія Егінського на території монастиря Св. Трійці у м. Афіни; х) Церква Св. Хреста на острові Крит; ц) Православна церква в м. Афіни; **Кіпр:** ч) Православний собор; ш) Церква Різдва Пресвятої Богородиці; щ) Храм Св. Апостола Варнави у м. Дасуполіс; **Вірменія:** ь) Кафедральний собор на честь Св. Григорія Просвітителя у м. Єреван, арх.: Преображення Господнього, арх.: Артак Гулян; ю) Кафедральний собор на честь Св. Григорія Просвітителя у м. Єреван, арх.: Степан Кюркчян; я) Церква-пам'ятник на честь Св. Вардананц у м. Єреван; **Грузія:** 1) Храмний комплекс на честь Іверської ікони Божої Матері на горі Махата у м. Тбілісі; 2) Базилікальна церква у м. Бакуріані; **Республіка Білорусь:** 4) Церква на честь Св. Петра та Павла у м. Береза; 5) Собор Воскресіння Христового у м. Брест; 6) Православний храмний комплекс у м. Мінськ; **Російська Федерація:** 7) Храм СвМ. Віри, Надії, Любові та Премудрої Матері їхньої Софії у м. Москва, арх.: А.А. Анісімов; 8) Храмний комплекс на честь Преподобного Сергія Радонезького у м. Москва; 9) Церква на честь Св. Безсрібників Косми та Даміану у м. Москва, арх.: Д. Макаров.

Висновок. Проаналізувавши та узагальнивши досвід проектування православних храмних будівель та комплексів, очевидно, що більша частина загального доробку має тісні зв'язки з історичними прототипами та стильовою поліфонією розвитку, насамперед візантійською архітектурою, південно-балканською та іншими архітектурними школами певного регіону. Модернові та новаторські пошуки сучасного образу національного храму зазвичай має поодинокі зразки, які, у свою чергу, уособлюють використання «свійських» стилів, таких як: модернізм, конструктивізм, футуризм, структуралізм, постмодерн. Окрім монофункціонального проектування храмів та церков, нині простежуються тенденції формування парафіяльних, культурних та храмних комплексів. Серед додаткових функціонально-планувальних зон можна виділити такі як: духовно-просвітницька, парафіяльна; духовні навчальні заклади; релігійно паломницький туризм; благодійні установи; музейно-експозиційні та комерційно виробничі зони.

На рисунку 8 відображені загальні стилістичні та архітектурно-художні тенденції світового досвіду проектування Балканських країн та країн близького зарубіжжя, всіх, які були розглянуті в статті (рис. 10).

Останнім часом, особливої уваги місцеві архітектори приділяють увагу творчому переосмисленню історичних зразків, а також, використовують метод ретроспективної ремінісценції. Враховуючи левову частку сучасного храмного

добробку балканських країн та близького зарубіжжя, яка тяжіє до уніфікованого «візантійського ідеалу» побудови храмової споруди, все ж таки, прослідковуються регіональні відмінності в архітектурно-художній та функціонально-просторовій організації сакральною будівлі, де кожна єпископія, метрополія та патріархія намагається віднайти свій стилістичний шлях в православному світі.

Список джерел

1. Charles A. Jencks. *The Language of Post-Modern Architecture*. USA: Rizzoli, 1977, 136 p.
2. Гутнов А.Э. *Мир архитектуры: язык архитектуры*. М., 1985. 351 с.
3. *Архитектура Запада: Модернизм и постмодернизм, критика концепций*. Аскарров Ш. Д., Соколова А. П., Ефимов А. В и др., под общей редакцией В. Л. Хайт. М.: Стройиздат, 1987.
4. Иконников А.В. *Зарубежная архитектура от «новой архитектуры» до постмодернизма*. М.: Стройиздат, 1982
5. Слепцов О.С. *Архитектура православного храма: От замысла к воплощению*. Киев: А + С, 2012. С. 72-183.
6. Криворучко Ю. І., Яців М. Б. *Методи дослідження сучасної архітектури: матриця аналізу архітектурних об'єктів деконструктивізму*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Львів: Львівська політехніка, 2006, вип. 568, с.93
7. *Православные храмы и комплексы: пособие по проектированию и строительству*. М.: ГУП ЦПП, 2003, с. 22-23
8. Дунаєвський Є.Ю. *Архітектурно-конструктивні особливості православних храмів та комплексів східного обряду західної української діаспори. Містобудування та територіальне планування*. Київ, КНУБА, 2021. С. 173–191. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.173-191>
9. *Православна парафія Святої Софії в Білостоці. Польська Автокефальна Православна Церква*. URL: <http://www.hagiasophia.cerkiew.pl/strona-jzyka-2> (дата звернення: 01.06.2024).
10. Мержієвська Н.Ю., Дунаєвський Є.Ю. *Архітектурно-образні принципи формування структури сучасних культових споруд християнських конфесій в Україні. Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Київ, КНУБА, 2021. Вип. 59. С. 28–51. <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.28-51>
11. Дунаєвський Є. Ю. *Еволюція архітектури православних храмів і комплексів в період незалежності України: дис. д.ф. ОДАБА, Одеса, 2023. 373 с.*
12. Sleptsov O. S., Dunaevskiy Y. U. *Creation of modern Orthodox churches in Ukraine - "as languages of Ukrainian autochthony" in the context of urban*

development". *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 907, 012079. DOI: <https://doi.org/10.1088/1757-899X/907/1/012079>

13. Kościewicz K. The faithful prayed for the archbishop. *Wspolczesna*. URL: <https://web.archive.org/web/20171115143221/http://www.wspolczesna.pl/wiadomosci/hajnowka/art/5761147,wierni-modlili-sie-za-arcybiskupa,id,t.html> (дата звернення: 15.06.2024).

14. Софійський собор (Константинополь). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Софійський собор \(Константинополь\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Софійський_собор_(Константинополь)) (дата звернення: 18.06.2024).

15. Аплаксин, Андрей Петрович. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Аплаксин, Андрей Петрович — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Аплаксин,_Андрей_Петрович) (дата звернення: 18.06.2024).

16. Спаська церква (Володимирівка). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Спаська церква \(Володимирівка\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Спаська_церква_(Володимирівка)) (дата звернення: 18.06.2024).

17. Храмовий комплекс на честь Св. Духа. GoogleMaps. URL: [Church of the Holy Spirit – Карти Google](https://www.google.com/maps/place/Church+of+the+Holy+Spirit/@50.4333333,23.75,15z) (дата звернення: 18.06.2024).

18. Православна парафія Святої Софії в Білостоці. Польська Автокефальна Православна Церква. URL: [Ласкаво просимо на сайт нашої парафії! / Парафія пв. Mądrości Bożej Hagia Sophia w Białymstoku \(cerkiew.pl\)](http://www.cerkiew.pl/parafia-sw-sophia-w-bialymstoku) (дата звернення: 18.06.2024).

19. Храмовий комплекс на честь Воскресіння Христового. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Podlaskie - Białystok - Białystok - Sikorskiego - O-C church of Lord's Resurrection - Cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://uk.wikipedia.org/wiki/Podlaskie_-_Białystok_-_Białystok_-_Sikorskiego_-_O-C_church_of_Lord's_Resurrection_-_Cerkiew_Zmartwychwstania_Pańskiego_w_Białymstoku_-_Wikipedia,_wolna_encyklopedia) (дата звернення: 18.06.2024).

20. Храмовий комплекс на честь Св Євфрозина Полоцька. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Cerkiew św. Eufrozyny w Białymstoku - Cerkiew św. Eufrozyny Połockiej w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://uk.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_św._Eufrozyny_w_Białymstoku_-_Cerkiew_św._Eufrozyny_Połockiej_w_Białymstoku_-_Wikipedia,_wolna_encyklopedia) (дата звернення: 18.06.2024).

21. Храмовий комплекс на честь Св Георгія Переможця. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Białystok cerkiew św. Jerzego - Cerkiew św. Jerzego w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://uk.wikipedia.org/wiki/Białystok_cerkiew_św._Jerzego_-_Cerkiew_św._Jerzego_w_Białymstoku_-_Wikipedia,_wolna_encyklopedia) (дата звернення: 18.06.2024).

22. Uścińowicz J. Nowe w starym – stare w nowym. Układy podwójnie scalone. In: Kucharzewska J, editor. *Architektura wspólnoty – architektura sakralna i szkolna*. Tako; 2021. p. 15–58.

23. Духовний фронт України. У Варшаві вперше за 100 років постав православний храм. URL: <https://df.news/2020/09/21/u-varshavi-vpershe-za-100-rokiv-povstav-pravoslavnyi-khram/> (дата звернення: 12.06.2024).

24. Моравська школа. Храми. Форма, матеріал, декор. Архітектура Сербії та Македонії. Історія архітектури. URL: https://3-v-evropa-sr-vek.archisto.info/v-evropa-sr-vek-serbiya-makedoniya-moravskaya-shkola-2.html#google_vignette (дата звернення: 15.06.2024).

25. Храм Святого Саавы в Белграді – проекти и лучшие работы. URL: <https://www.pravmir.ru/rossiyskie-hudozhniki-dlya-serbskoy-svyatyini-chey-proekt-stanet-luchshim/> (дата звернення: 10.06.2024)

26. Церква на честь Св. Трійці (Монастир Сопочани). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Manastir Sopoćani \(by Pudelek\) - Сопочаны — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Manastir_Sopoćani_(by_Pudelek)) (дата звернення: 19.06.2024).

27. Церква на честь Св. Лазариця. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Krusevac-lazarica - Архітектура Сербії — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Krusevac-lazarica) (дата звернення: 19.06.2024).

28. Православна Церква в м. Грачаниці. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Gracanica 1 - Грачаница \(монастырь\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Gracanica_1_-_Gracanica_(monastyr)) (дата звернення: 19.06.2024).

29. Церква Св. Апостолів Варфоломія та Варнави. URL: [Сербия \(храмы\) — Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/serbia-hramy) (дата звернення: 19.06.2024).

30. Церква на честь Св. Параскеви-Петки Сербської. URL: [Паломничество в Пожаревац, церковь святой Параскевы-Петки Сербской – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/palomenichestvo-v-pozharevac-cerkov-svyatoy-paraskevyy-petki-serbskoy) (дата звернення: 19.06.2024).

31. Церква Св. Симеона Миротворчого. URL: [Паломничество в Белград, церковь святого Симеона Мироточивого – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/palomenichestvo-v-belgrad-cerkov-svyatogo-simeona-mirotochivogo) (дата звернення: 19.06.2024).

32. Храмовий комплекс Св. Василя Острозького. URL: [Паломничество в Новый Белград, Церковь Святого Василия Острожского – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/palomenichestvo-v-novyy-belgrad-cerkov-svyatogo-vasiliya-ostrozskogo) (дата звернення: 19.06.2024).

33. Храм на честь Св. Симеона Мироносиця. GoogleMaps. URL: [Our Holy Father Simeon the Outpourer of Myrrh – Карты Google](https://www.google.com/maps/@45.7611111,19.1111111,15z) (дата звернення: 19.06.2024).

34. Храмовий комплекс на честь Св. Сави. GoogleMaps. URL: [Orthodox Church of Saint Sava – Карты Google](https://www.google.com/maps/@45.7611111,19.1111111,15z) (дата звернення: 19.06.2024).

35. Церква Євангеліста Луки. URL: [Паломничество в Белград, церковь Евангелиста Луки в Кошутняке – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/palomenichestvo-v-belgrad-cerkov-evangelista-luki) (дата звернення: 19.06.2024).

36. Церква на честь Св. Костянтина та Олени. URL: [Паломничество в Ниш, церковь святых Константина и Елены – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](https://azbyka.ru/palomenichestvo-v-nis-cerkov-svyatyyh-konstantina-i-eleny) (дата звернення: 19.06.2024).

37. Храм Святого Апостола Варфоломія і Варнави. URL: http://crkvarakovica.rs/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%

[D1%98%D0%B0%D1%82-%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0/](#) (дата звернення: 10.06.2024)

38. Храмовий комплекс на честь Воскресіння Христового. URL: <https://www.tourister.ru/world/europe/albania/city/tirana/temples/33608> (дата звернення: 10.06.2024)

39. Церква Іоакима та Анни (Королевська церква). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Monastir Studenica II - Вардарский стиль — Википедия \(wikipedia.org\)](#) (дата звернення: 19.06.2024).

40. Храмова споруда на честь Св. Павла і Св. Метео. URL: [Паломничество в Албанию – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](#) (дата звернення: 19.06.2024).

41. Православний собор на честь Різдва Христового. Google Maps. URL: [Nativity of Christ - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

42. Храмовий комплекс в м. Лежа. GoogleMaps. URL: [Orthodox Church of Lezha - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

43. Журнал ортодоксального мистецтва. URL: <https://orthodoxartsjournal.org/a-new-cathedral-for-montenegro-thoughts-on-the-architecture/> (дата звернення: 07.05.2020)

44. Церква на честь Спаса Вседержителю Пантократору. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Visoki Dečani, вид ззовні \(Julian Nyča\) — Vysoki Dečany — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](#) (дата звернення: 19.06.2024).

45. Ліснівський монастир. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Церква Святого Архангела Михаїла - Леснівський монастир - Вікіпедія \(wikipedia.org\)](#) (дата звернення: 19.06.2024).

46. Церква на честь Св. Йоана (Іоанна) Володимира. Google Maps. URL: [Собор Святого Йована Володимира - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

47. Собор Воскресіння Христового. URL: [Паломництво до Подгориці, Кафедральний собор Воскресіння Христового – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](#) (дата звернення: 19.06.2024).

48. Храм на честь Св. Живоначальної Трійці на горі Румія. Google Maps. URL: [Црква Свете Тројице - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

49. Церква Св. Івана Хрестителя. Google Maps. URL: [Храм Светог Јована Крститеља – Карти Google](#) (дата звернення: 19.06.2024).

50. Соборний храм на честь Св. Симеона Мироточивого. Google Maps. URL: [Саборни храм Светог Симеона Мироточивог - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

51. Монастир на честь Св. Івана Хрестителя. Google Maps. URL: [Манастир Св. Јована Крститеља Црнча - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).

52. Собор Святішого Патріарха Сербського Макарія. Google Maps. URL: [Саборни храм Светог Патријарха Српског Макарија - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
53. Храмовий комплекс на честь Воскресіння Христового. Google Maps. URL: [Храм Васкрсења Христовог – Карти Google](#) (дата звернення: 19.06.2024).
54. Собор на честь Різдва Ісуса Христа. Google Maps. URL: [Саборни храм Рођења Господа Исуса Христа - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
55. Храмовий комплекс на честь Св. Трійці. Google Maps. URL: [Pravoslavna crkva Svete Trojice – Карти Google](#) (дата звернення: 19.06.2024).
56. Собор на честь Св. Архангела Гавриїла. Google Maps. URL: [Temple of the Council of the Holy Archangel Gabriel - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
57. Церква на честь Св. Сави. Google Maps. URL: [Hram Svetog Save - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
58. Собор монастиря Херцегівка-Грачаниця. Google Maps. URL: [Hercegovacka Gračanica Temple - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
59. Храм на честь Св. Василя. Google Maps. URL: [Saint Basil of Ostrog church - Google Maps](#) (дата звернення: 19.06.2024).
60. Храм на честь Преподобної Матері Ангеліни. Google Maps. URL: [Church of Venerable Mother Angelina – Карти Google](#) (дата звернення: 19.06.2024).
61. Ильвицкая С. В. Закономерности формирования архитектуры православных монастырских комплексов на примере балканских стран. дисс. на соискание уч. степени доктора арх., М, 2005. 507 с.
62. Petre Guran. Arhitectura sacra si constiinta ecleziala oglindite în proiectul noii catedrale patriarhale. *Traditie si Actualitate in Biserica Ortodoxa Romana*. Revista de cultura si spiritualitate editata de Mitropolia Cluj, 2007. no.1. aprilie. С. 53–63.
63. Національні пошуки - Неорумунська архітектура. URL: <http://www.archiweb.com/uar/333.htm> (дата звернення: 11.02.2020)
64. Румунія. Петреуць (Петрівці). Найстаріша розписна церква. Україна Інкогніто. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakordon/rumuniya/rumuniya-petreuts-petrivtsi-naistarisha-rozypsna-tserkva> (дата звернення: 20.06.2024)
65. Монастир Хорезу. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [Horezu - Монастир Хорезу — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).
66. Кафедральний Собор на честь Різдва Господнього. Google Maps. URL: [Nativity Cathedral – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).
67. Собор на честь Вознесіння Господнього. Google Maps. URL: [Parcul Mitropoliei – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).
68. Собор на честь Трійці Живоначальної. Google Maps. URL: [Holy Trinity Cathedral, Arad – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

69. FOTO Arhitectul bisericilor inedite: de la cea mai atipică biserică ortodoxă din țară, la una dintre cele mai mari catedrale din România. URL: [FOTO Arhitectul bisericilor inedite: de la cea mai atipică biserică ortodoxă din țară, la una dintre cele mai mari catedrale din România - HotNews.ro](#) (дата звернення: 20.06.2024).

70. Собор на честь Вознесіння Господнього. Google Maps. URL: [Noua Catedrala Arhiepiscopala – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

71. Палац урочистих подій. URL: [Ленінградський модернізм і постмодернізм. Погляд з XXI століття \(gallerytochka.ru\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

72. Церква Різдва Божої Матері. Google Maps. URL: [Православна церква Святої Трійці – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

73. Tobias с . Natter (Ed.). Gustav Klimt. Drawings & paintings. Bosnia-Herzegovina: TACHEN. 2012. P. 148 – 153.

74. Церква на честь Св. Димитрія. Вільна енциклопедія. URL: [S.Dimitur - Художня школа Тарново - Вікіпедія \(wikipedia.org\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

75. Православна церква на честь Св. Пантелеймона. URL: [Agios Panteleimonas - panoramio-scaled.jpg \(2560×2056\) \(smarthistory.org\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

76. Православна Церква на честь Різдва Богородиці Рильського монастиря. URL: [Рильський монастир в Rila Monastery \(advisor.travel\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

77. Конструктивізм — це течія, стиль або метод? Конструктивізм Харкова. URL: [Конструктивізм \(constructivism-kharkiv.com\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

78. Домова каплиця Св. Паїсія Хілендарського. Google Maps. URL: [Pantheon of National Revival Heroes – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

79. Церква на честь Св. Костянтина та Олени. Google Maps. URL: [Лика, Бургас – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

80. Храмовий комплекс на честь Св. Віссаріона Смолянського. Хорезу. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: [St-Visarion-Smolenski-Church - Church of Saint Vissarion of Smolyan - Wikipedia](#) (дата звернення: 20.06.2024).

81. Церква на честь Св. Параскеви. URL: [Рупите | Хаджиятур Благоевград \(hadjitour-blg.com\)](#) (дата звернення: 20.06.2024).

82. Церква на честь Св. Кирила та Мефодія. Google Maps. URL: [Church of Ss. Cyril & Methodius – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

83. Церква на честь Св. Параскеви П'ятниці. Google Maps. URL: [Church of St. Parasceva – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

84. Храмовий комплекс на честь «Святих рівноапостольних імператорів Костянтина і імператриці Олени». Google Maps. URL: [Church temple "Holy Equal-to-the-Apostles Emperor Constantine and Empress Elena" – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

85. YouTube, St Nicholas National Shrine at the World Trade Center. Відео-матеріал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7iU2W32AIh4> (дата звернення: 18.06.2020)

86. Храмний комплекс на честь Св. Георгія Переможця. Google Maps. URL: [Church of St. George – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

87. Церква на честь Преображення Господнього в Алимосі. Google Maps. URL: [Church of the Transfiguration of the Saviour at Alimos – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

88. Православний кафедральний собор (Церква Іпапанті). Google Maps. URL: [\[Metropolitan Church of Yrapanti Thira – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

89. Собор Некратія Егінського. Google Maps. URL: [Church of St. George – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

90. Православний собор Святих Костянтина і Єлени. Google Maps. URL: [Saints Constantine and Helen Orthodox Cathedral of Glyfada – Карти Google](#) (дата звернення: 20.06.2024).

91. Православна церква Святого Герасима. Греко-православний прями́й архієпархіальний округ URL: <https://www.stgerasimosnyc.org/news/photosets?setID=72157648212006808> (дата звернення: 18.03.2020)

92. YouTube, Aghavnatun surb anna church // voskanyan artyom & mesrop simonyan. Відео-матеріал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iBxZjOVrTOM> (дата звернення: 07.05.2020)

93. Armenia Discovery. Церковь Святого Саркиса. URL: <https://armeniadiscovery.com/ru/place/saint-sarkis-church> (дата звернення: 21.02.2019)

94. Church of Armenia. URL: <https://churchofarmenia.ru/%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%bb%d1%83%d1%80/> (дата звернення: 18.02.2019)

95. Эхо Кавказа. Движение в направлении горы Махата в Тбилиси ограничено. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/29935658.html> (дата звернення: 21.05.2019)

96. Балуненко И. И. Архитектура современных православных храмов Беларуси: проблемы и перспективы развития. Минск: Беларуская навука, 2017, 200 с.

References

1. Charles A. Jencks. (1977). The Language of Post-Modern Architecture. USA: Rizzoli. p. 172. (in English).

2. Gutnov A.E. (1985). *Mir arkhitektury: yazyk arkhitektury*. [The world of architecture: the language of architecture]. M.: Molodaya gvardiya. p. 351. (in Russian).
3. Khayt V. L. (1987). *Arkhitektura Zapada: Modernizm i postmodernizm, kritika kontseptsiy*. [Architecture of the West: Modernism and postmodernism, criticism of concepts]. M.: Stroyizdat. p. 181. (in Russian).
4. Ikonnikov A.V. (1982). *Zarubezhnaya arkhitektura ot «novoy arkhitektury» do postmodernizma*. [Foreign architecture from «new architecture» to postmodernism]. M.: Stroyizdat. p. 255. (in Russian).
5. Sleptsov O.S. (2012). *Arkhitektura pravoslavnogo khrama: Ot zamysla k voploshcheniyu*. [Architecture of an Orthodox church: From concept to implementation]. Kyiv: A + C. p. 72-183. (in Ukrainian).
6. Kryvoruchko YU. I., Yatsiv M. B. (2006). *Metody doslidzhennya suchasnoyi arkhitektury: matrytsya analizu arkhitekturnykh ob'yektiv dekonstruktyvizmu*. [Research methods of modern architecture: matrix of analysis of architectural objects of deconstructivism]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politehnika» L'viv: L'vivs'ka politehnika*. vyp. 568, p. 93. (in Ukrainian).
7. Kesler. A. (2003). *Pravoslavnyye khramy i komplekсы: posobiye po proyektirovaniyu i stroitel'stvu*. [Orthodox churches and complexes: a guide to design and construction]. M.: GUP TSPP. p. 22-23. (in Russian).
8. Dunayevs'kyi YE.YU. (2021). *Arkhitekturno-konstruktyvni osoblyvosti pravoslavnykh khramiv ta kompleksiv skhidnoho obryadu zakhidnoyi ukrayins'koyi diaspory*. [Architectural and constructive features of Orthodox churches and Eastern rite complexes of the Western Ukrainian diaspora]. *Mistobuduvannya ta terytorial'ne planuvannya*. Kyiv: KNUBA. Vyp. 78. p. 173–191. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.78.173-191> (in Ukrainian).
9. *The Orthodox parish of Hagia Sophia in Białystok*. The Polish Autocephalous Orthodox Church. URL: <http://www.hagiasophia.cerkiew.pl/strona-jzyka-2> (in English).
10. Merzhiyevs'ka N.YU., Dunayevs'kyi YE.YU. (2021). *Arkhitekturno-obrazni pryntsyipy formuvannya struktury suchasnykh kul'tovykh sporud khrystyians'kykh konfesiiv v Ukraini*. [Architectural and figurative principles of the formation of the structure of modern religious buildings of Christian denominations in Ukraine]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya*. Kyiv: KNUBA. Vyp. 59. p. 28–51. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.28-5> (in Ukrainian).
11. Dunayevs'kyi YE.YU. (2023). *Evolyutsiya arkhitektury pravoslavnykh khramiv i kompleksiv v period nezalezhnosti Ukrainy*. [The evolution of the architecture of Orthodox churches and complexes during the period of independence of Ukraine]. Odesa: ODABA. 373 p. (in Ukrainian).

12. Sleptsov O. S., Dunaevskiy Y. U. (2019). Creation of modern Orthodox churches in Ukraine – «as languages of Ukrainian autochthony» in the context of urban development. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. Vol. 907, 012079. DOI: <https://doi.org/10.1088/1757-899X/907/1/012079> (in English).

13. Kościewicz K. (2011). *The faithful prayed for the archbishop*. Wspolczesna. URL:

<https://web.archive.org/web/20171115143221/http://www.wspolczesna.pl/wiadomosci/hajnowka/art/5761147,wierni-modlili-sie-za-arcybiskupa,id,t.html> (in Polish).

14. *Sofiys'kyu sobor (Konstantynopol')*. [Sophia Cathedral (Constantinople)]. Vikipediya. URL: [Софійський собор \(Константинополь\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Софійський_собор_(Константинополь)) (in Ukrainian).

15. *Andrey Petrovych Aplaksyn*. [Andrei Petrovich Aplaksyn]. Vikipediya. URL: [Аплаксин, Андрей Петрович — Википедия \(wikipedia.org\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Аплаксин,_Андрей_Петрович) (in Russian).

16. *Spas'ka tserkva (Volodymyrivka)*. [Spasskaya Church (Volodymyrivka)]. Vikipediya. URL: [Спаська церква \(Володимирівка\) — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Спаська_церква_(Володимирівка)) (in Ukrainian).

17. *Khramovyy kompleks na chest' Sv. Dukha*. [Temple complex in honor of the Holy Spirit]. Google Maps. URL: [Church of the Holy Spirit – Карти Google](https://www.google.com/maps/@50.4333333,23.75,15z) (in Ukrainian).

18. Kościewicz K. (12 kwietnia, 2011). *The faithful prayed for the archbishop*. Wspolczesna. URL: <https://web.archive.org/web/20171115143221/http://www.wspolczesna.pl/wiadomosci/hajnowka/art/5761147,wierni-modlili-sie-za-arcybiskupa,id,t.html> (in Polish).

19. *Khramovyy kompleks na chest' Voskresinnya Khrystovoho*. [Temple complex in honor of the Resurrection of Christ]. Vikipediya. URL: [Podlaskie - Białystok - Sikorskiego - O-C church of Lord's Resurrection - Cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podlaskie_-_Białystok_-_Sikorskiego_-_O-C_church_of_Lord's_Resurrection_-_Cerkiew_Zmartwychwstania_Pańskiego_w_Białymstoku) (in Polish).

20. *Khramovyy kompleks na chest' Sv Yefrosyniya Polots'ka*. [Temple complex in honor of St. Euphrosyne of Polotsk]. Vikipediya. URL: [Cerkiew św. Eufrozyny w Białymstoku - Cerkiew św. Eufrozyny Połockiej w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_św._Eufrozyny_w_Białymstoku_-_Cerkiew_św._Eufrozyny_Połockiej_w_Białymstoku) (in Polish).

21. *Khramovyy kompleks na chest' Sv Heorhiya Peremozhtsya*. [Temple complex in honor of St. George the Victorious]. Vikipediya. URL: [Białystok cerkiew św. Jerzego - Cerkiew św. Jerzego w Białymstoku – Wikipedia, wolna encyklopedia](https://pl.wikipedia.org/wiki/Białystok_cerkiew_św._Jerzego_-_Cerkiew_św._Jerzego_w_Białymstoku) (in Polish).

22. Uścinowicz J. (2021). *Nowe w starym – stare w nowym*. [New in the old – old in the new]. Układy podwójnie scalone. Architektura wspólnoty – architektura sakralna i szkolna. Tako. p. 15–58. (in Polish).

23. *U Varshavi vpershe za 100 rokiv postav pravoslavnyy khram.* [An Orthodox church was built in Warsaw for the first time in 100 years]. Dukhovnyy front Ukrayiny. URL: <https://df.news/2020/09/21/u-varshavi-vpershe-za-100-rokiv-povstav-pravoslavnyi-khram/> (in Ukrainian).

24. *Moravs'ka shkola. Khramy. Forma, material, dekor. Arkhitektura Serbiyi ta Makedoniyi.* [Moravian school. Temples. Form, material, decor. Architecture of Serbia and Macedonia]. Istoriya arkhitektury. URL: https://3-v-evropa-sr-vek.archisto.info/v-evropa-sr-vek-serbiya-makedoniya-moravskaya-shkola-2.html#google_vignette (in Russian).

25. *Khram Svyatogo Savvy v Belgrade – proyekty i luchshiyе raboty.* [Church of St. Sava in Belgrade – projects and best works]. URL: <https://www.pravmir.ru/rossiyskie-hudozhniki-dlya-serbskoy-svyatyini-chey-proekt-stanet-luchshim/> (in Russian).

26. *Tserkva na chest' Sv. Triytsi (Monastyr Sopochany).* [Church in honor of the Holy Trinity (Sopochany Monastery)]. Vikipediya. URL: [Manastir Sopoćani \(by Pudelek\) - Сопочаны](https://uk.wikipedia.org/wiki/Manastir_Sopoćani_(by_Pudelek)_-Сопочаны) — Википедія (wikipedia.org) (in Ukrainian).

27. *Tserkva na chest' Sv. Lazarya.* [Church in honor of St. Lazarus]. Vikipediya. URL: [Krusevac-lazarica - Архітектура Сербії](https://uk.wikipedia.org/wiki/Krusevac-lazarica) — Вікіпедія (wikipedia.org) (in Ukrainian).

28. *Pravoslavna Tserkva v m. Hrachanytsi.* [Orthodox Church in Grachanytsia]. Vikipediya. URL: [Gracanica 1 - Грачаница \(монастырь\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Gracanica_1_-_Грачаница_(монастырь)) — Википедія (wikipedia.org) (in Ukrainian).

29. *Tserkva Sv. Apostoliv Varfolomiya ta Varnavy.* [Church of St. Bartholomew and Barnabas Apostles]. Azbuka palomnyka. URL: [Сербия \(храмы\)](https://azbyka.ru/serbia-khramy) — Азбука паломника (azbyka.ru) (in Russian).

30. *Tserkva na chest' Sv. Paraskevyy-Petky Serbs'koyi.* [Church in honor of St. Paraskeva-Petka of Serbia]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Пожаревац, церковь святой Параскевы-Петки Сербской](https://azbyka.ru/palomnichestvo-v-pozharivac) – Азбука паломника (azbyka.ru) (in Russian).

31. *Tserkva Sv. Symeona Myrotvorchoho.* [Church of St. Simeon the Peacemaker]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Белград, церковь святого Симеона Мироточивого](https://azbyka.ru/palomnichestvo-v-belgrad) – Азбука паломника (azbyka.ru) (in Russian).

32. *Khramovyy kompleks Sv. Vasylya Ostroz'koho.* [Temple complex of St. Vasyl Ostrozki]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Новый Белград, Церковь Святого Василия Острожского](https://azbyka.ru/palomnichestvo-v-novyy-belgrad) – Азбука паломника (azbyka.ru) (in Russian).

33. *Khram na chest' Sv. Symeona Myronosytsya.* [Church in honor of St. Simeon Myrrh-bearer]. URL: [Our Holy Father Simeon the Outpourer of Myrrh](https://www.google.com/maps/@45.761875,19.101875,15z) – Карти Google (in Ukrainian).

34. *Khramovyy kompleks na chest' Sv. Savy.* [Temple complex in honor of St. Sava]. GoogleMaps. URL: [Orthodox Church of Saint Sava](https://www.google.com/maps/@45.761875,19.101875,15z) – Карти Google (in Ukrainian).

35. *Tserkva Yevanhelista Luku*. [Church of the Evangelist Luke]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Белград, церковь Евангелиста Луки в Кошутняке – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](http://azbyka.ru) (in Russian).
36. *Tserkva na chest' Sv. Kostyantyna ta Oleny*. [Church in honor of St. Konstantin and Elena]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Ниш, церковь святых Константина и Елены – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](http://azbyka.ru) (in Russian).
37. *Khram Svyatoho Apostola Varfolomiya i Varnavy*. [Church of Saint Bartholomew and Barnabas]. Diocese of Beogradsko-Karlovačka. URL: [ИСТОРИЈАТ ХРАМА – Црква Раковица \(crkvarakovica.rs\)](http://crkvarakovica.rs) (in Serbian).
38. *Khramovyy kompleks na chest' Voskresinnya Khrystovoho*. [Temple complex in honor of the Resurrection of Christ]. URL: <https://www.tourister.ru/world/europe/albania/city/tirana/temples/33608> (in Ukrainian).
39. *Tserkva Ioakyma ta Anny (Korolevs'ka tserkva)*. [Church of Joachim and Anna (Royal Church)]. Vikipediya. URL: [Monastir Studenica II - Вардарский стиль — Википедия \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org) (in Ukrainian).
40. *Khramova sporuda na chest' Sv. Pavla i Sv. Meteo*. [Temple building in honor of St. Paul and St. Meteo]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломничество в Албанию – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](http://azbyka.ru) (in Ukrainian).
41. *Pravoslavnyy sobor na chest' Rizdva Khrystovoho*. [Orthodox Cathedral in honor of the Nativity of Christ]. Google Maps. URL: [Nativity of Christ - Google Maps](https://www.google.com/maps) (in Ukrainian).
42. *Khramovyy kompleks v m. Lezha*. [Temple complex in Lezha]. GoogleMaps. URL: [Orthodox Church of Lezha - Google Maps](https://www.google.com/maps) (in Ukrainian).
43. *A New Cathedral for Montenegro – Thoughts on the Architecture*. Magazine of orthodox art. URL: <https://orthodoxartsjournal.org/a-new-cathedral-for-montenegro-thoughts-on-the-architecture/> (in English).
44. *Tserkva na chest' Spasa Vsederzhytelyu Pantokratoru*. [Church in honor of the Savior the Almighty Pantocrator]. Vikipediya. URL: [Visoki Dečani, вид ззовні \(Julian Nyča\) — Vysoki Dečany — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org) (in Serbian).
45. *Lisnivs'kyu monastyr*. [Lisniv monastery]. Vikipediya. URL: [Церква Святого Архангела Михаїла - Леснівський монастир - Вікіпедія \(wikipedia.org\)](http://wikipedia.org) (in Ukrainian).
46. *Tserkva na chest' Sv. Yoana (Ioanna) Volodymyra*. [Church in honor of St. John (John) Volodymyr]. Google Maps. URL: [Собор Святого Йована Володимира - Google Maps](https://www.google.com/maps) (in Ukrainian).
47. *Sobor Voskresinnya Khrystovoho*. [Cathedral of the Resurrection of Christ]. Azbuka palomnyka. URL: [Паломництво до Подгориці, Кафедральний собор Воскресіння Христового – Азбука паломника \(azbyka.ru\)](http://azbyka.ru) (in Russian).

48. *Khram na chest' Sv. Zhyvonachal'noyi Triytsi na hori Rumiya*. [Church in honor of the Holy Life-giving Trinity on Mount Rumia]. URL: [Црква Свете Тројице - Google Maps](#) (in Ukrainian).
49. *Tserkva Sv. Ivana Khrestytelya*. [Church of St. John the Baptist]. Google Maps. [Храм Светог Јована Крститеља – Карти Google](#) (in Ukrainian).
50. *Sobornyy khram na chest' Sv. Symeona Myrotochyvoho*. [The cathedral church in honor of St. Simeon Myrtochiviy]. Google Maps. URL: [Саборни храм Светог Симеона Мироточивог - Google Maps](#) (in Ukrainian).
51. *Monastyr na chest' Sv. Ivana Khrestytelya*. [Monastery in honor of St. John the Baptist]. Google Maps. URL: [Манастир Св. Јована Крститеља Црнча - Google Maps](#) (in Ukrainian).
52. *Sobor Svyatishoho Patriarkha Serbs'koho Makariya*. [Cathedral of the Most Holy Patriarch of Serbia Macarius]. Google Maps. URL: [Саборни храм Светог Патријарха Српског Макарија - Google Maps](#) (in Ukrainian).
53. *Khramovyy kompleks na chest' Voskresinnya Khrystovoho*. [Temple complex in honor of the Resurrection of Christ]. URL: [Храм Васкрсења Христовог – Карти Google](#) (in Ukrainian).
54. *Sobor na chest' Rizdva Isusa Khrysta*. [Cathedral in honor of the Nativity of Jesus Christ]. Google Maps. URL: [Саборни храм Рођења Господа Исуса Христа - Google Maps](#) (in Ukrainian).
55. *Khramovyy kompleks na chest' Sv. Triytsi*. [Temple complex in honor of the Holy Trinity]. Google Maps. URL: [Pravoslavna crkva Svete Trojice – Карти Google](#) (in Ukrainian).
56. *Sobor na chest' Sv. Arkhanhela Havryyila*. [Cathedral in honor of St. Archangel Gabriel]. URL: [Temple of the Council of the Holy Archangel Gabriel - Google Maps](#) (in Ukrainian).
57. *Tserkva na chest' Sv. Savy*. [Church in honor of St. Sava]. Google Maps. URL: [Hram Svetog Save - Google Maps](#) (in Ukrainian).
58. *Sobor monastyrya Khertsehivka-Hrachanytsya*. [The cathedral of Hercegovka-Hrachanytsia monastery]. Google Maps. URL: [Hercegovačka Gračanica Temple - Google Maps](#) (in Ukrainian).
59. *Храм на честь Св. Василя*. [Church in honor of St. Basil]. Google Maps. URL: [Saint Basil of Ostrog church - Google Maps](#) (in Ukrainian).
60. *Khram na chest' Prepodobnoyi Materi Anheliny*. [Church in honor of the Venerable Mother Angelina]. Google Maps. URL: [Church of Venerable Mother Angelina – Карти Google](#) (in Ukrainian).
61. Il'vitskaya S. V. (2005). Zakonomernosti formirovaniya arkhitektury pravoslavnykh monastyrskikh kompleksov na primere balkanskikh stran. [Patterns of

formation of the architecture of Orthodox monastic complexes using the example of the Balkan countries]. M.: Stroyizdat. 507 p. (in Russian).

62. Petre Guran. (2007). *Arhitectura sacra si constiinta ecleziala oglindite în proiectul noii catedrale patriarhale*. Revista de cultura si spiritualitate editata de Mitropolia Cluj. no.1. P. 53–63. (in English).

63. *Natsional'ni poshuky - Neorumuns'ka arkhitektura*. [Cautarile nationale - arhitectura neoromaneasca]. URL: <http://www.archi-web.com/uar/333.htm> (in Romanian).

64. *Rumuniya. Petreuts' (Petrivtsi). Naystarisha rozpysna tserkva*. [Romania. Petreutsi (Petrivtsi). The oldest painted church]. Ukrayina Inkohnito. URL: <https://ukrainaincognita.com/zakordon/rumuniya/rumuniya-petreuts-petrivtsi-naistarisha-rozpysna-tserkva> (in Ukrainian).

65. *Monastyr Khorezu*. [Khorez Monastery]. Vikipediya. URL: [Horezu - Монастир Хорезу — Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорезу_—_Вікіпедія) (in Ukrainian).

66. *Kafedral'nyy Sobor na chest' Rizdva Hospodn'oho*. [Cathedral Cathedral in honor of Christmas]. Google Maps. URL: [Nativity Cathedral – Карти Google](#) (in Ukrainian).

67. *Sobor na chest' Voznesinnya Hospodn'oho*. [Cathedral in honor of the Ascension of the Lord]. Google Maps. URL: [Parcul Mitropoliei – Карти Google](#) (in Ukrainian).

68. *Sobor na chest' Triytsi Zhyvonachal'noyi*. [Cathedral in honor of the Life-giving Trinity]. Google Maps. URL: [Holy Trinity Cathedral, Arad – Карти Google](#) (in Ukrainian).

69. *FOTO Arhitectul bisericilor inedite: de la cea mai atipică biserică ortodoxă din țară, la una dintre cele mai mari catedrale din România*. (2020). [PHOTO The architect of unique churches: from the most atypical Orthodox church in the country to one of the largest cathedrals in Romania]. Hot News. URL: [FOTO Arhitectul bisericilor inedite: de la cea mai atipică biserică ortodoxă din țară, la una dintre cele mai mari catedrale din România - HotNews.ro](#) (in Romanian).

70. *Sobor na chest' Voznesinnya Hospodn'oho*. [Cathedral in honor of the Ascension of the Lord]. Google Maps. URL: [Noua Catedrala Arhiepiscopala – Карти Google](#) (in Ukrainian).

71. *Palats urochystykh podiy*. [Palace of solemn events]. URL: <https://gallerytochka.ru/lenmod> (in Russian).

72. *Tserkva Rizdva Bozhoyi Materi*. [Church of the Nativity of the Mother of God]. Google Maps. URL: [Православна церква Святої Трійці – Карти Google](#) (in Ukrainian).

73. Tobias c . Natter (Ed.). (2012). *Gustav Klimt. Drawings & paintings*. Bosnia-Herzegovina: TACHEN. P. 148–153. (in English).

74. *Tserkva na chest' Sv. Dymytriya*. [Church in honor of St. Dimitry]. Wikipediya. URL: [S.Dimitur - Художня школа Тарново - Вікіпедія \(wikipedia.org\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/S.Dimitur_-_Художня_школа_Тарново) (in Ukrainian).
75. *Pravoslavna tserkva na chest' Sv. Panteleymona*. [Orthodox Church in honor of St. Panteleimon]. URL: [Agios Panteleimonas - panoramio-scaled.jpg \(2560×2056\) \(smarthistory.org\)](https://smarthistory.org/panoramio-scaled.jpg) (in Bulgarian)
76. *Pravoslavna Tserkva na chest' Rizdva Bohorodytsi Ryl's'koho monastyrya*. [Orthodox Church in honor of the Nativity of the Mother of God of the Rila Monastery]. Advisor.travel. URL: [Рильський монастир в Rila Monastery \(advisor.travel\)](https://advisor.travel/Рильський_монастир_в_Rila_Monastery) (in Russian).
77. *Konstruktivizm — tse techiya, styl' abo metod?* [Is constructivism a trend, a style or a method?]. Konstruktivizm Kharkova. URL: [КОНСТРУКТИВІЗМ \(constructivism-kharkiv.com\)](http://konstruktivizm-kharkiv.com) (in Ukrainian).
78. *Domova kaplytsya Sv. Payisiya Khilendars'koho*. [Home chapel of St. Paisius of Hilendarsky]. Google Maps. URL: [Pantheon of National Revival Heroes – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).
79. *Tserkva na chest' Sv. Kostyantyna ta Oleny*. [Church in honor of St. Konstantin and Elena]. Google Maps. URL: [Лика, Бурґас – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).
80. *Khramovyy kompleks na chest' Sv. Vissariona Smolyans'koho. Khorezu*. [Temple complex in honor of St. Vissarion of Smolyansky. Khorez]. Wikipediya. URL: [St-Visarion-Smolenski-Church - Church of Saint Vissarion of Smolyan - Wikipedia](https://uk.wikipedia.org/wiki/St-Visarion-Smolenski-Church) (in Bulgarian)
81. *Tserkva na chest' Sv. Paraskevy*. [Church in honor of St. Paraskeva]. URL: [Рупите | Хаджиятур Благоевград \(hadjitour-blg.com\)](https://www.hadjitour-blg.com/) (in Bulgarian)
82. *Tserkva na chest' Sv. Kyryla ta Mefodiya*. [Church in honor of St. Cyril and Methodius]. Google Maps. URL: [Church of Ss. Cyril & Methodius – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).
83. *Tserkva na chest' Sv. Paraskevy P'yatnytsi* [Church in honor of St. Paraskeva Friday]. Google Maps. URL: [Church of St. Parascyva – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).
84. *Khramovyy kompleks na chest' «Svyatykh rivnoapostol'nykh imperatoriv Kostyantyna i imperatrytsi Oleny»* [Temple complex in honor of "Holy Equal-to-the-Apostles Emperors Constantine and Empress Elena"]. Google Maps. URL: [Church temple "Holy Equal-to-the-Apostles Emperor Constantine and Empress Elena" – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).
85. *YouTube, St Nicholas National Shrine at the World Trade Center*. Відео-матеріал. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7iU2W32Aih4>
86. *Khramovyy kompleks na chest' Sv. Heorhiya*. [Temple complex in honor of St. George the Victorious]. Google Maps. URL: [Church of St. George – Карти Google](https://www.google.com/maps/@43.111111,24.888889,15z) (in Ukrainian).

87. *Tserkva na chest' Preobrazhennya Hospodn'oho v Alimosi*. [Church in honor of the Transfiguration of the Lord in Alimos]. Google Maps. URL: [Church of the Transfiguration of the Saviour at Alimos – Карти Google](#) (in Ukrainian).

88. *Pravoslavnyy kafedral'nyy sobor* (Tserkva Irapanti). [Orthodox Cathedral (Irapanti Church)]. URL: [[Metropolitan Church of Yrapanti Thira – Карти Google](#) (in Ukrainian)].

89. *Sobor Nekratiya Ehins'koho*. [Cathedral of Nekratius of Aegina]. Google Maps. URL: [Church of St. George – Карти Google](#) (in Ukrainian).

90. *Pravoslavnyy sobor Svyatykh Kostyantyna i Yeleny*. [Orthodox Cathedral of Saints Constantine and Elena]. Google Maps. URL: [Saints Constantine and Helen Orthodox Cathedral of Glyfada – Карти Google](#) (in Ukrainian).

91. *Pravoslavna tserkva Svyatoho Herasya*. [Saint Gerasim Orthodox Church]. Hreko-pravoslavnyy pryamyu arkhieparkhial'nyy okruh. URL: <https://www.stgerasimosnyc.org/news/photo-sets?setID=72157648212006808> (in Ukrainian).

92. *Aghavnatun surb anna church // voskanyan artyom & mesrop simonyan*. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iBxZjOVrTOM> (in Armenian).

93. *Tserkov' Svyatogo Sarkisa*. [Church of St. Sarkis]. Armenia Discovery. URL: <https://armeniadiscovery.com/ru/place/saint-sarkis-church> (in Armenian).

94. Church of Armenia. URL: <https://churchofarmenia.ru/%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b1%d0%bb%d1%83%d1%80/> (in Armenian).

Annotation

Yevhen Dunaievskiy, Ph.D., Assistant of the Department of Architecture of Buildings and Structures, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture.

Stylistic and architectural art trends of worldwide experience in designing orthodox churches and complexes

Currently, in the scientific and practical space of Ukraine, there is no substantiated and systematized concept of the sacred architecture of the Balkan countries and the countries of the near abroad. Many countries have experienced a number of important changes and transformations over the last fifty years, which undoubtedly influenced the development of sacred architecture. In this study, the author proposes to consider the modern development of Orthodox churches and complexes of the specified countries of world Orthodoxy. In order to solve the tasks, literary sources were analyzed, highlighting the peculiarities of the analysis of sacred architecture. The fundamental researchers of the analysis of modern architecture include: C. Jenks, O. E. Gutnov, V. L. Hight, A. V. Ikonnikov and others. Modern researchers in the field of design and analysis of sacred objects include the works of O. S. Sleptsova, Yu. I. Kryvoruchko, M. Yu. Kesler. Taking into account the diversity and multifacetedness of the studied sacred objects, this analysis helped establish the directions and criteria for the analysis of Orthodox churches.

The article presents the results of the analysis of the practice of sacred design of temple buildings of the countries that are included in the list of Orthodox autocephalous churches of the World Orthodoxy, in particular the temple architecture of the countries: Poland, Serbia, Albania, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Romania, Bulgaria, Greece, Macedonia, Cyprus, Georgia, Armenia, Russia, Belarus. Most of the general finishing has close ties with historical prototypes and stylistic polyphony of development, primarily Byzantine architecture, South Balkan and other architectural schools of a certain region. Also, isolated cases of modern and innovative searches for the modern image of the national temple have been established. As illustrative material, the article is supplemented with images with an analysis of the influence of historical prototypes on modern samples, as well as a table indicating general trends.

Keywords: world experience of sacred architecture; modern Orthodox architecture; spiritual and cultural development.